

PALIJATIVNA SKRB I LJUDSKO DOSTOJANSTVO BOLESNIKA

Valentin Pozaić

Pomoćni biskup zagrebački,
profesor bioetike na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu

UVOD

Kada je godine 1979. Nobelova nagrada za mir bila dodijeljena Majci Tereziji, katoličkoj redovnici, danas blaženici, koja se među ostalim posvetila njezi umirućih u Indiji, i drugdje po svijetu, ta je nagrada na svoj način bila i priznanje pokretu hospicija i palijativne skrbi,¹ onima koji imaju osjećaja, znanja i volje posvetiti se čovjeku-osobi i njegovim potrebama u vrijeme njegove bolesti, i umiranja.

U ranoj prošlosti ljudi su na razne načine pokušavali doskočiti svojim bližnjima u vrijeme njihove patnje i boli, i umiranja. Tako je na raznim mjestima, i u raznim kulturama, izrasla ustanova nazvana "hospicij". Među različitim pokušajima definicije čitamo: "Pojam 'hospicij' upotrebljava se danas za 'određeno shvaćanje medicinske, njegovateljske i duhovne skrbi, određeni stav prema smrti i skrbi za umirućeg'".² Pod pojmom palijativna njega, ili djelotvorno ublaživanje boli, podrazumijeva se medicinsko umijeće u optimalnoj stručnoj primjeni lijekova kako bi se uklonila ili ublažila bol, jednostavno kako bi se unaprijedila kvaliteta života. Plod udruženog umijeća medicinske palijativne njege i hospicijske ljudske pažnje rađa cjelovitom ljudskom brigom i ljubavlju prema teškom bolesniku, i prema umirućem. To je ostvarivanje kulture života na tom području. Čovjek živi i dok umire.

Korijene hospicijskog duha i ostvarenja palijativne skrbi nalazimo u Isusovim prisposodobama i poukama. Posebno mjesto zauzima prisposodba o milosrdnom Samaritanjancu (Lk 10, 30-37) i govor o posljednjem sudu (Mt 25, 31-46). Samaritanjac, potaknut suosjećajnom ljudskošću, uzima unesrećenoga, na smrt pretućenoga, i smješta ga u *gostinjac – hospitium* i brine se za troškove zbrinjavanja. Na posljednjem sudu, aksiološki kriterij jednog života bit će, među ostalim, i ovaj: oboljeh, i pohodiste me – ili ne. Povijest Crkve, uz ostalo, povijest je brige za bolesnog i umirućeg čovjeka.³ Posebno posvećena briga izričitoj palijativnoj skrbi danas je redovita briga crkvenih ustanova.⁴ Već petnaest godina kulturu života kroz hospicij i palijativnu skrb u Hrvatskoj promiče Anica

Jušić, s brojnim suradnicama i suradnicima, putem udruga, brojnih publikacija, simpozija i kongresa.⁵

SEDARE DOLOREM – UBLAŽITI BOL

Prihvatiti život znači prihvatiti i neizbježivi dio boli i patnje. Nije nepoznato: bolest i patnja ambivalentne su stvarnosti. Pozitivan pristup ne niječe stvarnost bolesti i boli, ali ih vidi kao sastavni dio života. Na fiziološkom području bol upozorava da negdje nešto nije u redu, i tako je u službi zdravlja i života. Poznato je kako je opasna bolest ne osjećati bol. Na izrazito humanoj razini, bol se pojavljuje kao kušnja ljudske zrelosti: kad je prihvaćena pospiješuje nove nazore na stvarnost života i smrti; budi solidarnost s onim koji trpi. A mala svakodnevna umiranja, u bolesti i boli, pripremaju čovjeka za presudni čas oproštaja od ovoga života. Umijeće umiranja tvori cjelinu s umijećem življenja: *Ars vivendi – Ars moriendi*.

Osnovna ljudska i kršćanska razboritost preporučuje ublaživanje ili pak, ako je moguće, uklanjanje boli i trpljenja. Vrijedi izreka: *Sedare dolorem opus divinum est* = Ublažiti bol božansko je djelo. Delikatan i važan odgovor s tim u vezi dao je, na upit liječnika, papa Pio XII. 1957. godine. Upit je glasio: "Je li prema nauci vjere i morala liječniku i pacijentu upotrebom narkotika dopušteno uklanjanje bolova i svijesti (čak i pred samu smrt, ako se predviđa da će upotreba narkotika skratiti život)?", a odgovor: "Dopušteno je, ako ne postoje drugi načini i ako u danim okolnostima to ne sprečava ispunjenje ostalih vjerskih i moralnih obaveza".⁶ Deklaracija o eutanaziji, iz 1980. godine, preuzima taj stav kao valjan,⁷ a potvrđuje ga i enciklika *Evandjele života* iz 1995. godine.⁸ Dakako, ublaživanje boli uz rizik i cijenu gubitka svijesti i skraćivanja života, ubrzavanja tijeka umiranja, jedan je od težih i posljednjih koraka u terapiji. Sustavna i olaka primjena terapija koje oduzimaju svijest, da se ukloni bol, nije nikako prihvatljiva.

LJUDSKO DOSTOJANSTVO

Danas poznate sintagme dostojanstvo smrti, dostojanstvena smrt i tome slično: besmislen je izraz. Smrt ne može

1 Za njezin rad, usp.: Kornprobst R., *Majka Terezija. Znak nade*, UPT, Đakovački Selci 1986.

2 Student J.-C., *Hospiz/Hospizbewegung*, u: *Lexikon. Medizin. Ethik. Recht*, Herder, Freiburg-Basel-Wien 1989, str. 480-481.

3 Pozaić V., *Pastoral zdravstva u Europi*. Obnovljeni život 1 (2004) 91-100.

4 Palijativnoj skrbi posvećen je cijeli broj časopisa Papinskog vijeća za pastoral djelatnika u zdravstvu, *Dolentium Hominum* 1/58/2005.

5 Jušić A., *Palijativna skrb. Poruke teškog bolesnika*. Hrvatska udruga prijatelja hospicija. Regionalni hospicijski centar. Zagreb 2003.

6 Pio XII., *Tri religiozna i moralna pitanja glede analgezije*. AAS 49 (1957) 147. *Discorsi ai medici*. Roma 1960, str. 580.

7 Sveti zbor za nauk vjere, *Deklaracija o eutanaziji*, III.

8 Ivan Pavao II., *Evangelium vitae – Evandjele života*, KS, Zagreb 1995, br. 65.

biti dostojanstvena. Smrt je s jedne strane kazna za grijeh; s druge strane, smrt je degradacija biološke dimenzije ljudskog bića, ništa dostojanstveno. Može se, i treba, govoriti o ljudskom dostojanstvu u bolesti, o ljudskom dostojanstvu u tijeku umiranja.

Ljudsko dostojanstvo izvire iz cjelokupne kvalitete čovjeka kao osobe, kao tjelesno-duhovnog bića, obdarena razumom, mogućnošću samoodređenja, slobodom i odgovornošću, i jer je stvoren na sliku Božju (Post 1, 26-27), određen je za vječnost. Ljudsko je dostojanstvo izvan dosega čovjekove moći. Ono je tu bez obzira na okolnosti u kojima pojedinac živi: društvene, ekonomske, političke. Čovjek ga može poštivati ili ne, ali ga ne može dodijeliti ili oduzeti. Čovjek ne može biti lišen svoje bitne oznake: da je homo sapiens, *imago Dei* – slika Božja. Snagom svojega dostojanstva svaki čovjek u svakom stadiju svoga života, makar ono bilo stavljeno u pitanje teškom bolešću ili patničkim tijekom umiranja, uvijek zadržava pravo i dužnost na poštivanje temelja i preduvjeta tog dostojanstva.

Ni s biološkog stanovišta čovjek ne može biti sveden na živućeg ne-čovjeka, ne može biti o-ne-čovječen. S teološkog gledišta pogotovo ne postoji tako nešto kao život bez vrijednosti, nevrijedan da se živi, besmislen život. Život je dragocjena vrednota na svakom stupnju postojanja. Katekizam o tome kaže jednostavno i jasno: "Oni kojih je život opao ili oslabljen zahtijevaju posebno poštovanje. Bolesne i prikraćene osobe treba potpomagati da bi mogle živjeti koliko je moguće normalno".⁹ Filozofija hospicija i palijativne skrbi polazi od stanovišta "Vi ste važni jer ste Vi". U takvom ozračju osoba se može osjećati, kao priznata i voljena, makar se nalazila i u neizbježivim okolnostima tjelesnog i duševnog slabljenja.

Osoba teško bolesna, u završnoj i pojačanoj fazi bolesti i umiranja, često je sama nemoćna izboriti se za svoja ljudska prava, za svoje ljudsko dostojanstvo. Posebno to vrijedi za stanje u kojem se mogu naći djeca kad se tjelesnoj boli pridruži ona duševna, koja se pokazuje po znakovima malaksalosti, nezainteresiranosti, klonulosti, tuge i žalosti, ponekad pak i nemira. Dobro osposobljeni, i dobro motivirani njegovatelji bit će kadri zapaziti stanje djeteta preko njegovih vanjskih raspoloženja i približiti mu se, zadobiti povjerenje i pružiti mu barem malo vedrine koja bi mogla uvelike olakšati njegovo cjelokupno stanje.¹⁰

VJERSKO OZRAČJE

Kako u prošlosti tako i u budućnosti, ustanova hospicij i palijativna skrb, ima nenadomjestivu vjersku dimenziju. Hospicij je niknuo, razvijao se i ostao u vjerskom ozračju. To ne znači da svaki hospicij mora biti obilježen određenom vjerskom pripadnošću, premda ima i takovih. Hospicij je načelno ustanova otvorena svima bez obzira na dob, spol, rasu, vjeru. Međutim, jedno od trajno prisutnih obilježja svakog hospicija prisutnost je vjerskog službenika, bilo da je trajno prisutan, bilo da dolazi po pozivu.

Vrijeme bolesti i umiranja donosi sa sobom i vrijeme razmišljanja i vrednovanja prošlog života, i suočavanja s onim što mu još preostaje. Ritam života u hospiciju – bez žurbe, s posebnom pažnjom prema svakom pojedincu – pogoduje osobnom razmišljanju, sređivanju odnosa s obitelji, prijateljima i suradnicima; također, pogoduje sređivanju odnosa s Bogom. Za one koji su vjerski živjeli to je samo nastavak duhovnog života. Za druge to može biti prigoda otkrivanja novog horizonta, pogleda na život. Za neke to može postati bolno i naporno traženje, kako svjedoči čovjek bez vjere: "Čovjek pokušava tražiti, naći bar neki sićušan razlog koji bi mu po njegovoj logici omogućavao da vjeruje. Ta traženja često traju mjesecima, po cijele noći... Vjerujte, ta su traženja strahovito intenzivna".¹¹ Prije ili kasnije pitanje o životu i smrti, patnji i boli, o budućnosti nakon ovozemaljskog hodočašća, postaje neizbježno.¹² Biti su-putnik, ne rijetko i su-putnik, na tom putu traženja sasvim je naročiti čin ljudske i vjerničke solidarnosti.

Uloga kapelana u ekipi hospicija posebne je naravi gledom na bolesnike i njegovatelje. Među inim od njega se očekuje sposobnost prepoznati "Božji red vožnje"¹³ u životu dotičnog pojedinca; njegovo osobno shvaćanje i iskustvo Boga iz kojeg će moći posvjedočiti – svojim postupcima i riječima – da je "Bog dosta velik da prihvati ne samo naše pogreške, nego i naše optužbe";¹⁴ i ne manje sva naša nastojanja i ostvarenja dobra, znajući da trenutačni izričaji nevjere, povici na Boga, prigovori njegovu vodstvu osobne i opće povijesti, često su zapravo jobovski vapaji, prikriveni molitveni uzdasi.

DAR ŽIVOTA

Temeljni stav spram života, u svjetlu vjere, izrečen je u crkvenom nauku ovako: "Dar života što ga je Bog Stvoritelj i otac povjerio čovjeku, od njega zahtijeva da bude svjestan njegove neprocjenjive vrijednosti i da za nj preuzme odgovornost".¹⁵ Zahvalnost za dar života čovjek izražava poštivajući život, čuvajući ga i unapređujući ga. Tu se podrazumijeva i borba protiv boli, patnje i prijevremene smrti.

Spram života i smrti čovjek se ne može ponašati svojevoljno, prohtjevno, neovisno o Darovatelju života, i Gospodaru života i smrti. Pa i onda kad veličina i dostojanstvo dara života, uslijed bolesti i patnje, zapadne u naočigled beznadno stanje, taj život ostaje – za nas ponekad nedohvatljivom tajnom obavijen – čudesni dar Božje ljubavi. Za čovjeka vjernika nema beznadna stanja u životu. Ne postoji Kalvarija Križa bez Uskrsnuća. Vjernik zna da je svemoćni, mudri i dobri Bog konačni redatelj drame ovoga svijeta i života svakog pojedinca. Tako piše sv. Pavao svojim vjernicima u Rimu: "Znamo pak da Bog u svemu na dobro surađuje s onima koji ga

11 Kuzmanović V., *Zapisi o vlastitom umiranju*. Pet stoljeća hrvatske književnosti. NZ MH, Zagreb 1984, br. 163, str. 390.

12 Solé M-L., *Does Suffering have a Meaning?*. Dolentium Hominum 2(2008) 51-53.

13 O'Connor T., *Pastoral Caring for the Dying*, St. Joseph' Hospice, London (bez naznake godine, očito prije 1990), str. 8.

14 Coyle T. (ed.), *Christian Ministry to the Sick*. G. Chapman, London 1986, str. 165.

15 Zbor za nauk vjere, *Donum vitae* – Dar života, KS, Zagreb 1987, str. 7.

9 Katekizam Katoličke Crkve. HBK Zagreb 1994, br. 2276.

10 Zucker J-M., *L'inquiétude en fin de vie chez l'enfant et ses parents*. Laennec 2 (2009) 43-54.

ljube" (Rim 8, 28). I sama smrt ne predstavlja za vjernika konačnu katastrofu, već prijelaz iz prolaznosti u neprolaznost, iz vremenitosti u vječnost, iz jednog stanja života u drugo: više i dragocjenije. To Crkva izražava molitvom u Misi za pokojne, kad moli: "Tvojim se vjernima, Gospodine, život mijenja a ne oduzima".

Ljudski je tjelesni život u vremenu uvjet osobnog postojanja, mjesto je slobode, temelj neponovljive osobne povijesti. U njemu i po njemu pojedinac ostvaruje svoje ljudske međusobne odnose, i svoj odnos sa svojim Stvoriteljem. Tjelesni je život uvjet i mjesto gdje se ostvaruje božanski poziv upravljen pojedinoj osobi da se postupno sve više ostvaruje na sliku Božju. Zato se svaki zahvat u tjelesni život pojedinca, u tijelo čovjeka, tiče i njegove osobe. Osoba je nosilac toga tjelesnog života, vezana je uz njegovu sudbinu, u ovom postojanju prolaznosti i onom neprolaznosti. Iz tih svojstava ljudskog života rađa se gotovo strahopoštovanje pred životom svakog pojedinca od njegova početka pa sve do svršetka. Zato se u običnom, ali i u službenom, govoru kaže da je ljudski život svet: "Ljudski je život svet jer od samog svog početka uključuje 'Božje stvaralačko djelovanje', i zauvijek ostaje u posebnom odnosu sa Stvoriteljem, svojom jedinom svrhom. Bog je jedini gospodar života od njegova početka do njegova svršetka: nitko i ni u kojim okolnostima ne može sebi uzeti pravo da izravno uništi nevino ljudsko biće".¹⁶

ZAKLJUČAK

Pitanje temeljnog ljudskog prava na život, na ljudsko dostojanstvo u trpljenju i umiranju, više je praktično nego li teoretsko, akademsko pitanje. Na praktičan zahtjev života potreban je praktičan odgovor života. Jedan od mogućih djelotvornih i provjerenih odgovora, u skladu s ljudskim pravom na život i dostojanstvom u umiranju, daje hospicij primjenom palijativne skrbi za osobu u njezinom tijeku bolesti, boli i umiranja. Značajne su u tom pogledu riječi utemeljiteljice St. Christopher's hospicija, Dr. Cecily Saunders: "Ako pacijentu ublažite bol, ako se on doživi kao voljena osoba, tada vam ne će postavljati zahtjeve za eutanazijom. Mislim da je eutanazija priznanje poraza i totalno negativan stav".¹⁷ Ljudski se problemi mogu, i trebaju, rješavati samo na ljudski način, u skladu s ljudskim dostojanstvom: homo sapiens, *imago Dei* = slika Božja. Odgovor po mjeri čovjeka, u svim životnim uvjetovanostima, tako i u bolesti, boli i patnji, daje kultura života i civilizacija ljubavi.

¹⁶ *Donum vitae* – Dar života, br. 5, str. 15.

¹⁷ Navod uzet iz: U. EIBACH, *Tötung auf Verlangen? "Mercy killing"?*, Der evangelische Erzieher 26 (1974), str. 255.